

K 80. výročí konfiskací proběhlých v Československu po 2. světové válce¹

Ondřej Mikule

*Univerzita Karlova, Právnická fakulta
E-mail: mikule.ondra@seznam.cz*

80th Anniversary of the Confiscation in Czechoslovakia after World War II

Abstract:

The paper is dedicated to the issue of confiscations that took place in Czechoslovakia after the end of World War II. It focuses on the ideological sources of the confiscations in both domestic and foreign resistance movements, which found expression in the Košice Government Program of April 1945. Attention is paid to the legislative implementation of the confiscations and the government discussions on the wording of individual presidential decrees through which the confiscations was carried out. The article also briefly discusses the differences in Slovak legislation regarding the confiscations of agricultural property.

Keywords: Czechoslovakia; World War II; confiscation; ownership

Klíčová slova: Československo; 2. světová válka; konfiskace; vlastnické právo

DOI: 10.14712/2464689X.2026.195

V roce 2025 uplynulo 80 let od přijetí dekretů prezidenta republiky a rovněž nařízení Slovenské národní rady, kterými byla provedena konfiskace nepřátelského majetku na území osvobozeného Československa po 2. světové válce. Tento příspěvek se při uvedeném výročí pokusí přiblížit, z jakých ideových zdrojů tyto konfiskace vycházely a prostřednictvím jakých právních předpisů byly provedeny, přičemž pozornost bude věnována i procesu tvorby dekretů prezidenta republiky na jednáních československé vlády. Zohledněna bude

¹ Příspěvek vychází z autorovy diplomové práce obhájené na Katedře právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy, MIKULE, O. *Znárodnění a konfiskace v letech 1945–1948*. Diplomová práce, vedoucí Kuklík, J. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin, 2021.

rovněž situace na území Slovenska, kde v důsledku legislativní činnosti Slovenské národní rady probíhala konfiskace zemědělského majetku s jistými odlišnostmi od zbylého území Československa.

1. Konfiskace v úvahách československé politické reprezentace za 2. světové války

Již od počátku 40. let se v myšlení domácího odboje objevovaly úvahy o nutnosti nastolit po osvobození a obnovení Československa v ekonomice nový řád, který by zemi posunul směrem k hospodářské demokracii.² Jako součást těchto úvah se opakovaně objevoval požadavek na novou pozemkovou reformu, která by zásadně prohloubila změny ve vlastnické struktuře především zemědělské půdy započaté již pozemkovou reformou prvorepublikovou. Samotný způsob, jakým měla být tato nová pozemková reforma provedena, obvykle konkretizován nebyl, je však zřejmé, že již bylo počítáno s převzetím zejména německého pozemkového majetku. V asi nejzásadnějším politickém programu domácího odboje, kterým byl dokument *Za svobodu do nové Československé republiky* vzešlý z prostředí Petičního výboru Věrní zůstaneme na samém počátku 40. let, byla požadována opatření proti německému majetku v osvobozeném Československu, přičemž tato opatření měla směřovat i proti majetku osob německé národnosti osobně nevinných, ale neodlišitelných od celku.³ V oblasti zemědělství byl kladen důraz na pozemkovou reformu spočívající ve zveřejnění velkostatků, přičemž je opětovně naznačeno, že velkostatky v německém vlastnictví či ve vlastnictví osob, které se dopustily protistátní činnosti, budou převzaty bez náhrady. Zemědělská půda měla být v osvobozeném Československu především ve vlastnictví těch, kdo na ní pracují, či združstevněna.⁴

Návrhy na uplatnění zásady „půdu těm, kdo na ní pracují“, jež s sebou nutně nesla novou pozemkovou reformu jen těžko proveditelnou bez převzetí německé zemědělské půdy, se objevovaly i v dalších dokumentech domácího odboje. V článku věnovaném problematice venkova ze srpna roku 1944 se k ní přihlásil prokomunisticky orientovaný časopis *Předvoj*,⁵ Ústřední rada odborů v depeši z března roku 1945 adresované delegacím socialistických stran v Moskvě požadovala zespolečnění všeskerého zemědělského majetku přesahujícího výměru 30 hektarů.⁶ Po ustavení České národní rady se i ona ve svém svolání přihlásila k této zásadě.⁷ Jeden z jejích předních členů, Josef Grňa, neváhal prohlásit, že, ač většina jejích členů není komunisty, nebrání se postupovat podle osvědčených ruských způsobů.⁸

Na Slovensku byla nositelkou obdobných idejí Slovenská národní rada. Ve své deklaraci ze dne 1. 9. 1944 uvedla, že jedním z jejích cílů je zajistit šťastnější život slovenským

² KAPLAN, K. *Znárodnění a socialismus*. Praha: Práce, 1968, s. 10.

³ *Za svobodu do nové Československé republiky: ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–41*. Praha: Dělnická akademie, 1945, s. 76.

⁴ Tamtéž, s. 95–96.

⁵ KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (eds.). *Cesta ke květnu: vznik lidové demokracie v Československu. Díl I*. Praha: Československá akademie věd, 1965, dok. č. 36, s. 173n.

⁶ KLIMEŠ – LESJUK – MALÁ – PREČAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 125, s. 375n.

⁷ *Provolání České národní rady ze dne 30. 4. 1945*. KLIMEŠ – LESJUK – MALÁ – PREČAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 235, s. 647n.

⁸ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. 2. díl, období 1945–1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 57.

rolníkům, což měla umožnit nová úprava vlastnictví a držby půdy.⁹ Ovládnutí menší části slovenského území povstalci v druhé polovině roku 1944 umožnilo i legislativní vyjádření výše naznačených myšlenek o určitém omezení vlastnického práva, a to v nařízeních č. 11/1944 Sb. n. SNR a č. 15/1944 Sb. n. SNR.¹⁰ Prvně uvedené nařízení, které bylo přijato dne 8. 9. 1944, zajišťovalo německé a arizované podniky. Vlastníkům těchto podniků, případně jejich správcům, bylo nařízením zakázáno činit opatření, která by narušovala či zmenšovala majetkovou podstatu podniku, jakož i ohrožovala jeho řádný chod. Nařízení č. 15/1944 Sb. n. SNR ze 14. 9. 1944 následně znemožnilo zcizovat nemovitosti a také omezilo možnost je právně zatížit. Takovéto právní jednání vyžadovalo souhlas Pověřectva Slovenské národní rady pro věci hospodářské a zásobovací. Nařízení bylo přijato především z obavy, aby němečtí a maďarští vlastníci nemovitostí tyto zavčas nezczizili a získaný kapitál nevyvezli.¹¹ Obě nařízení zjevně směřovala k zajištění nepřátelského majetku na území Slovenska za účelem jeho budoucí konfiskace.

Na dočasně osvobozené části slovenského území projevovaly značnou aktivitu i závodní výbory. Ty uspořádaly v polovině října roku 1944 v Podbrezové společnou konferenci, na níž mezi řečníky vystoupili Jan Šverma s Bohumilem Laušmanem. Na závěr konference přijali delegáti rezoluci, v níž žádali zestátnění majetku ve vlastnictví německého a maďarského kapitálu, jakož i majetku všech domácích i zahraničních nepřátel státu.¹² Radikální návrhy se objevovaly také v periodiku Pravda, v němž bylo mimo jiné jménem Komunistické strany Slovenska požadováno vyvlastnění půdy německých a maďarských velkostatkářů a její bezúplatné rozdělení mezi drobné rolníky, a to včetně veškerého inventáře.¹³

Rozhodnější pozici ovšem ve srovnání se svou předchozí deklarací z počátku září roku 1944 zaujala i Slovenská národní rada. Ta se v manifestu ze dne 4. 2. 1945, který byl uveřejněn v prvním čísle Národnej obrody, už výslovně přihlásila k zásadě „půdu jen těm, kdo na ní pracují“ a vyzývala nově ustanovené národní výbory, aby na osvobozeném území zajišťovaly německý a maďarský majetek za účelem jeho přerozdělení.¹⁴

Úvahy o potřebě změny vlastnické struktury k zemědělské půdě a s ní spojené otázky, jak naložit zejména s německou půdou, se však neomezovaly pouze na domácí odboj. Politici, kteří území Československa opustili a období války strávili v exilu v čele s prezidentem Edvardem Benešem, se jim věnovali také. Edvard Beneš ve své knize *Demokracie dnes a zítra*, která byla prvně vydána v Londýně roku 1940, uvedl, že považuje za nutné zamezit pozemkovým spekulacím a hromadění půdy, čehož hodlá dosáhnout stanovením maximální možné výměry ve vlastnictví jedné osoby, jakož i převedením vlastnického práva k lesní a v omezené míře i zemědělské půdě na veřejnoprávní korporace.¹⁵

Při jednáních o vytvoření československo-polské federace v průběhu roku 1941 navrhl na zasedání společného pracovního hospodářsko-finančního výboru sociální demokrat

⁹ ŽIŽKA, V. (ed.). *Bojující Československo: 1938–1945*. Praha: Vladimír Žikeš, 1945, s. 145n.

¹⁰ KUKLÍK, J. *Znárodně Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010, s. 103.

¹¹ Stenoprotokol z 5. schůze Slovenské národní rady konané dne 14. 9. 1944 [online]. [cit. 4. 3. 2025]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1944snr/stenprot/005schuz/s005001.htm>.

¹² KLIMEŠ – LESJUK – MALÁ – PREČAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 81, s. 272 an.

¹³ KLIMEŠ – LESJUK – MALÁ – PREČAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 65, s. 237n.

¹⁴ Pro manifest Slovenské národní rady viz ŽIŽKA (ed.), *op. cit.*, s. 166n.

¹⁵ BENEŠ, E. *Demokracie dnes a zítra*. 7. české vyd. Praha: Čin, 1948, s. 241.

Jaromír Nečas radikální pozemkovou reformu, která by omezila soukromé vlastnictví zemědělské půdy na pouhých 20 hektarů, zdrženlivější Ladislav Karel Feierabend přitom navrhol až 200 hektarů.¹⁶ Špatný zdravotní stav nicméně už v roce 1942 přinutil Jaromíra Nečase stáhnout se z aktivního politického života a opustit funkci ministra hospodářské obnovy, kterou zastával v exilové vládě, čímž fakticky skončil jeho vliv na podobu řešení nové pozemkové reformy.

Za pozornost stojí i postoj moskevského vedení Komunistické strany Československa, které vystupovalo překvapivě zdrženlivě a ve svých návrzích se omezilo pouze na konfiskaci majetku Němců a zrádců, jenž měl být použit ve prospěch obětí boje proti nacistickému režimu.¹⁷ Obdobný požadavek obsahoval i návrh programu Národního bloku pracujícího lidu měst a venkova vypracovaný londýnskými členy Komunistické strany Československa v únoru roku 1944 jako výchozí dokument pro jednání o společném programu socialisticky orientovaných stran.¹⁸

V září roku 1944 se ke konfiskaci německého a maďarského majetku přihlásil ve svém programu pro přechodné období po osvobození Československa i sám Edvard Beneš.¹⁹ Politická shoda na provedení konfiskace německého a maďarského zemědělského majetku, jakož i zemědělského majetku zrádců se projevila na jednání zástupců exilové politické reprezentace v Moskvě během druhé poloviny března roku 1945, kde se zástupci londýnského exilu setkali s moskevským vedením Komunistické strany Československa, aby dohodli složení vlády osvobozeného Československa a její program. Příмым důsledkem těchto jednání bylo jmenování vlády Národní fronty Čechů a Slováků, a vyhlášení jejího programu v Košicích dne 5. 4. 1945.²⁰

Programové prohlášení vlády Národní jednoty, známé také jako Košický vládní program,²¹ představovalo zcela zásadní dokument, ve kterém nová vláda jasně deklarovala, že konfiskace zemědělského majetku proběhnou na území celého Československa.²² Konkrétně tak učinila v hlavě XI. Košického vládního programu, která byla celá věnována konfiskaci zemědělského majetku a nové pozemkové reformě.²³

Sledovaným cílem konfiskací zemědělského majetku mělo být dle hlavy XI. Košického vládního programu vyrvat českou a slovenskou půdu z rukou cizácké německé a maďarské šlechty, jakož i z rukou zrádců a dát ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků. Opětovně se tedy objevuje, podobně jako již za reformy prvorepublikové, motiv

¹⁶ KUKLÍK, *Znárodněné Československo*, s. 111–112.

¹⁷ LHOTA, V. *Znárodnění v Československu: 1945–1948*. Praha: Svoboda, 1987, s. 13.

¹⁸ Pro návrh programu viz KLIMEŠ – LESJUK – MALÁ – PREČAN (eds.), *op.cit.*, dok. č. 8, s. 82n.

¹⁹ KUKLÍK, *Znárodněné Československo*, s. 119.

²⁰ KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha: Linde, 2009, s. 11.

²¹ *Košický vládní program: Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. 3. vyd. Praha: Svoboda, 1974.

²² Na území Slovenska již v době vyhlášení Košického vládního programu prováděla konfiskace zemědělského majetku Slovenská národní rada, jak bude pojednáno dále.

²³ Za pozornost stojí, že znění této hlavy bylo takřka totožné s návrhem, který přineslo na moskevská jednání vedení Komunistické strany Československa. Při projednávání návrhu této části programu totiž zástupci ani jedné z ostatních zúčastněných stran, tedy Československé strany sociálně demokratické, Československé strany národně socialistické a Československé strany lidové, vůči ní neměli větší výhrady. Pro původní návrh Komunistické strany Československa viz KLIMEŠ – LESJUK – MALÁ – PREČAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 130, s. 380 an., pro zápis z jednání o návrhu vládního programu viz KLIMEŠ – LESJUK – MALÁ – PREČAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 132, s. 410 an, zejména s. 421.

zbavení šlechty jejího pozemkového majetku, respektive té části, která jí dosud byla ponechána. Spolu se šlechtou jsou rovněž zmíněni i ostatní němečtí a maďarští velkostatkáři, u těchto skupin mělo být přistoupeno ke konfiskaci bez rozdílu státní příslušnosti. Postižen měl být dále majetek občanů nepřátelských států, opětovně je uveden demonstrativní výčet Německé říše a Království maďarského, československých občanů německé a maďarské národnosti, pokud napomáhali rozbití a okupaci Československa, a dalších československých občanů, kteří se dopustili spolupráce s nepřítelem. Stejně tak měl být konfiskován i zemědělský majetek společností, jež byly spravovány výše uvedenými osobami. Veškerá konfiskovaná půda, budovy, mrtvý i živý inventář měly vejít do nově zřízeného Národního pozemkového fondu. Dočasnou správu, jakož i provedení konfiskace měly zajišťovat národní výbory. Půda soustředěná v Národním pozemkovém fondu měla být za jeho spolupráce s národními výbory a zemědělskými komisemi rozdělena mezi české, slovenské a ukrajinské malé i střední rolníky, domkáře či zemědělské dělníky, a to do jejich plného vlastnictví za úplatu v maximální hodnotě jednorocní nebo dvourocni sklizně v závislosti na bonitě půdy. Zmíněná je možnost hradit úplatu ve splátkách až po dobu 15 let, ve výjimečných případech od ní mohlo být upuštěno úplně. Preferovanými přídělci byli účastníci odboje či oběti okupačního režimu. Pokud konfiskovaná půda tvořila původně hospodářský celek, mohli přídělci vytvořit družstva pro využívání provozních budov a inventáře.

Vláda označila konfiskaci nepřátelské půdy a její přerozdělení za pozemkovou reformu, což odpovídalo výše naznačenému vnímání této problematiky v domácím i zahraničním odboji. Rovněž můžeme nalézt určité paralely s pozemkovou reformou prvorepublikovou. Konfiskace zemědělského majetku po 2. světové válce nebyla motivována pouze potrestáním osob, jež se dopustily nepřátelského jednání vůči československému národu, tedy v zásadě nacionálně, ale měla, jak již bylo naznačeno výše, i třídní charakter,²⁴ spočívající v jejím namíření proti vlastníkům rozsáhlejšího pozemkového majetku – šlechtě a velkostatkářům.²⁵ Národní fronta ostatně oživila starou tezi o oddělení Bílé hory,²⁶ která

²⁴ Klement Gottwald si ostatně v Moskvě v dubnu roku 1944 poznamenal, že je třeba zlikvidovat nejen šlechtu německého a maďarského původu, ale skrze pozemkovou reformu i šlechtu českou a slovenskou. KLIMEŠ – LESJUK – MALÁ – PREČAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 15, s. 106.

²⁵ Tuto skutečnost dokládá projev Bohumila Laušmana pronesený v srpnu roku 1945 na pražském sjezdu národních správců z Čech, Moravy a Slezska, v němž mimo jiné uvedl: „Právě tak, jako nebudou již na naší zemědělské půdě rozhodovatí Lichtensteinové, Coloredo-Mannsfeldové, Pálfyové a agrofašistická šlechta – nebudou ani v našem průmyslu mítí prazádného vlivu Schichtové, Petschkové, Mautnerové, Liebigové a československá průmyslová a bankovní aristokracie.“ Citováno dle BERGER, O. E. *Velké dílo: hospodářsko-politický profil československého znárodnění*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1946, s. 43.

²⁶ Lze odkázat zejména na manifestaci, která se konala dne 1. 7. 1945 symbolicky právě na Bílé hoře. Řečníci během ní mimo jiné uvedli: „Sešli jsme se na historické půdě Bílé hory, abychom oslavili jeden z nejvýznamnějších revolučních aktů, kterým je konfiskace půdy našich odvěkých nepřátel, Němců a Maďarů, a všech těch, kteří jim v době pro nás nejtěžší pomáhali zvětšit porobu naší vlasti. Svou dnešní slavností chceme zdůraznit, že krivda, která postihla náš národ po Bílé hoře a která se měla znovu za nacistického režimu opakovat, bude plně odčiněna, že Čech a Slovák budou opět pány na své půdě.“ Z projevu předsedy vlády Zdeňka Fierlingera; „Po třech a čtvrt století se konečně vrací do českých rukou česká půda. Likvidují se Liechtensteinové, Dittrichsteinové, ale likvidují se i zrádcové z roku 1621 a z let 1938–45, jak Kinští, tak i Beranové, Machníkové a Tisové.“ Z projevu ministra zemědělství Júlia Ďuriše; „Tak po staletí zápas o českou půdu byl také zápasem o samo národní bytí, o národní život a trvání. A nositelem tohoto zápasu, nerovného, vysilujícího, a často beznadějného, byl drahý zemědělský lid, sedláci, chalupníci, dělníci i řemeslníci. Tento staletý zápas o národní existenci je nyní vítězně skončen. Jsme opět svobodní, máme svůj stát. Proto je jen spravedlivé, jestliže je bez náhrady konfiskován zemědělský majetek Němců,

byla jedním z ideových zdrojů prvorepublikové pozemkové reformy.²⁷ Je rovněž příznačné, že jako první byla přidělována půda konfiskovaná rodu Kinských a Rudolfu Beranovi.²⁸ V prvním případě se jednalo o starobylý český šlechtický rod, v druhém o reprezentanta velkostatkářů a po 2. světové válce z politického života vyloučené Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, navíc premiéra a čelnou osobnost období druhé republiky, vůči níž vyjadřovaly vládnoucí strany v poválečném období zásadní odpor.²⁹

2. Konfiskace zemědělského majetku

Jak bylo popsáno výše, mezi stranami Národní fronty panovala v zásadě obecná shoda na konfiskaci zemědělského majetku, která našla své vyjádření i v hlavě XI. Košického vládního programu. Československá vláda začala návrh dekretu o konfiskaci zemědělské půdy projednávat již na konci května roku 1945.³⁰ Hlavním předmětem sporu při jednání vlády se stala otázka výše náhrad za přiděly konfiskované půdy. Ministr financí Vavro Šrobár se obával toho, že s ohledem na navrhovanou výši náhrad bude konfiskací získaná půda v hodnotě několika set miliard korun předána za celkovou náhradu dosahující pouze desítek miliard, což označil za hrozbu pro stabilitu měny.³¹ Tato argumentace byla nicméně odmítnuta a vláda návrh textu dekretu dne 4. 6. schválila, ministr financí jako jediný hlasoval proti. Ukázalo se však, že k vládnímu návrhu dekretu má výhrady prezident republiky, který také vládě v této věci adresoval memorandum.³² V něm navrhl především tři podstatné úpravy, a to zvýšení plateb za přiděly konfiskované půdy a užití poloviny takto získaného výnosu na finanční sanaci, v tomto bodě se tedy fakticky postavil na stranu ministerstva financí, nehovořit v textu dekretu o konfiskaci majetku, nýbrž o vyvlastnění, a nakonec zvážit zahrnutí ustanovení, na jehož základě by vláda mohla rozhodnout o případném odškodnění některých osob postižených konfiskací z fondu německých válečných

cizáků, Maďarů a národních zrádců a je dáván do rukou českých a slovenských zemědělců. Pak to není akt pomsty, nýbrž akt prosté spravedlnosti a spravedlivé odplaty, akt konečného odčinění neblahého dědictví Bílé hory.“ Z projevu ministra výživy Václava Majera. Citováno dle *Odčinujeme Bílou horu: proslovy z manifestace na Bílé hoře dne 1. července 1945*. Praha: Orbis, 1945, s. 12–22.

²⁷ Ke vztahu Bílé hory a prvorepublikové pozemkové reformy viz zejména PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. 2. vyd. Praha: Vesmír, 1923, s. 6–25.

²⁸ KUKLÍK, *Znárodněné Československo*, s. 152.

²⁹ Za pozornost v této souvislosti stojí rovněž vyhláška Místního národního výboru ve Vlašimi ze dne 5. 5. 1945, kterou měl být konfiskován majetek vlašimské větve knížecího rodu Auerspergů. V ní bylo použito pozoruhodné vymezení rozsahu postiženého majetku, když ho označila jako: „bývalé panství prince Karla Auersperga-Brunnera včetně všech podniků průmyslových, movitého i nemovitého majetku.“ Důvodem, proč bylo přistoupeno ke konfiskaci, pak bylo to, že „Karel Auersperg, škůdce a utlačovatel československého pracujícího lidu, po svém útěku do Švýcar bude i nadále paktovati se skrytým fašismem a nacismem a jest veřejným nepřítelem programu, který nám předkládá československá vláda“. Takovýto akt orgánu veřejné správy lze jen těžko označit za akceptovatelný, když zcela evidentně nese zásadní právní vady, zejména v době vydání vyhlášky neexistoval v československém právním řádu předpis, na jehož základě by Místní národní výbor ve Vlašimi vůbec mohl konfiskaci provést. Pro vyhlášku Místního národního výboru ve Vlašimi viz KLIMEŠ – LESJUK – MALÁ – PREČAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 261, s. 695 an.

³⁰ Zápis z 22. schůze vlády konané dne 25. 5. 1945. JECH, K. – KAPLAN, K. (eds.). *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: dokumenty*. 2. opr. a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2002, dok. č. 15.1, s. 283n.

³¹ Zápis z 26. schůze vlády konané dne 4. 6. 1945. JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 15.2, s. 287 an.

³² JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 15.4, s. 293 an.

reparací.³³ Vláda prezidentovy připomínky, k nimž se připojilo s návrhem dalších úprav i ministerstvo financí, projednala, ale z větší části na ně nepřistoupila. S odkazem na znění Košického vládního programu se proti nim vymezil především ministr zemědělství Julius Ďuriš.³⁴ Vláda následně ve své odpovědi na memorandum prezidenta vyzvala,³⁵ aby podepsal drobně upravený návrh dekretu, k čemuž došlo dne 21. 6., a ten mohl být vyhlášen jako dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Jeho působnost však byla omezena pouze na země Českou a Moravskoslezskou, neboť Slovenská národní rada přijala v této věci vlastní nařízení již v únoru roku 1945, jak bude pojednáno dále.

Při nahlédnutí do samotného textu dekretu zaujme pro české právní prostředí netradičně zařazená preambule, která obvykle bývá spojována spíše s ústavními listinami. Jejím obsahem je doslovně převzatá část hlavy XI. Košického vládního programu o vyslyšení volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po uskutečnění nové pozemkové reformy.

Normativní část dekretu se fakticky skládá ze dvou částí, první je věnována konfiskaci, druhá obsahuje pravidla pro přidělování takto získané půdy slovanským uchazečům.³⁶ Ke dni účinnosti dekretu se bez náhrady konfiskoval veškerý zemědělský majetek,³⁷ jenž byl ve vlastnictví osob německé nebo maďarské národnosti,³⁸ zrádců a nepřátel republiky bez ohledu na státní příslušnost a konečně akciových i jiných společností a korporací, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému vedení války či fašistickým a nacistickým účelům. Pro neexistenci jednotné legální definice pojmů osoba německé nebo maďarské národnosti a zrádce nebo nepřítel republiky byly tyto v dekretu samostatně vymezeny. Za osobu německé či maďarské národnosti tak měli být pro účely dekretu považováni všichni, kdo se po roce 1929 v kterémkoli sčítání lidu, byť jedinkrát, přihlásili k této národnosti nebo se stali členy národních skupin, útvarů a politických stran, které osoby této národnosti sdružovaly.³⁹ Za zrádce a nepřátele československé republiky pak ty fyzické osoby, které vyvíjely činnost proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokratickorepublikánské státní formě, bezpečnosti či obraně republiky, případně které záměrně a aktivně podporovaly německé a maďarské okupanty. Dekret poměrně netradičně vymezil pojem zrádce a nepřítel republiky i pro právnické osoby, přičemž s nepříteli zásadní obměnou

³³ Tento Benešův návrh byl zjevně učiněn s ohledem na mezinárodní jednání o výši válečných reparací, plošná konfiskace německého majetku bez nároku na jakoukoli náhradu totiž mohla být na reparace započítána. Zápis z 29. schůze vlády konané dne 13. 6. 1945. JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 15.5, s. 296 an.

³⁴ JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 15.6, s. 301 an.

³⁵ Druhá část dekretu vztahující se k přidělování konfiskované půdy je dále rozvedena dekretem prezidenta republiky č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

³⁶ Zemědělský majetek dekret vymezil jako zemědělskou a lesní půdu, budovy a zařízení k ní příslušející, závody sloužící zemědělskému a lesnímu hospodářství, movité věci spojené s hospodařením na zemědělské a lesní půdě, což se vztahovalo i na chovaná zvířata, a všechna práva plynoucí z držby konfiskované půdy.

³⁷ Vyjma těch, kteří se aktivně účastnili boje za zachování celistvosti a osvobození republiky. O vynětí jejich zemědělského majetku z konfiskace rozhodovaly okresní národní výbory, při pochybách ministerstvo zemědělství společně s ministerstvem vnitra.

³⁸ Dekret neuvádí ani demonstrativní výčet takovýchto organizací. Zřejmě je však možné uvažovat, že by byl shodný s výčtem obsaženým v ustanovení § 4 písm. b) dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

adverbia „úmyslně“ za „aktivně“ bylo jinak doslovně zopakováno vymezení postihovaných společností již uvedené v § 1 dekretu, který stanovoval okruh osob, jichž se konfiskace dotýká. Právníké osobě tedy mohl být konfiskován zemědělský majetek na základě dvou různých ustanovení dekretu.⁴⁰ Konfiskace zemědělského majetku se rovněž mohla promítnout i do práv třetích osob, neboť pachtý a nájmy konfiskovaného majetku se ke dni účinnosti dekretu rušily, stejně tak i patronátní práva, což znamenalo faktický zánik tohoto tradičního institutu v českém právním prostředí.

Zvláštní pozornost si zaslouží i samotná realizace konfiskace zemědělského majetku. K přechodu vlastnického práva na stát došlo ex lege dnem vyhlášení dekretu,⁴¹ je však zjevné, že musela existovat právní nejistota, zda se na konkrétní osobu či majetek konfiskační ustanovení vztahují. Provedení dekretu tak bylo zajištěno prostřednictvím konfiskačních výměrů, jež byly nejčastěji ve formě veřejné vyhlášky vydávány okresními národními výbory, přestože dekret samotný jejich vydávání nepředpokládal a příslušnost okresních národních výborů musela být dovozena z obecných právních předpisů upravujících příslušnost správních orgánů.⁴² Tyto výměry, jimiž okresní národní výbory označovaly osoby národnosti německé a maďarské a rovněž to, který jejich majetek je považován ve smyslu dekretu za zemědělský, měly deklaratorní charakter a jejich vydání nebylo nutnou podmínkou pro přechod vlastnického práva ke konfiskovanému majetku na stát.⁴³ Proti konfiskačnímu výměru se bylo možné odvolat k zemskému národnímu výboru, případně i podat stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu, vydávány totiž byly na základě vládního nařízení č. 8/1928 Sb., o správním řízení.

Konfiskovaný majetek byl spravován Národním pozemkovým fondem při ministerstvu zemědělství, úřadem, který k tomu byl přímo dekretem zřízen.⁴⁴ Naloženo s ním mohlo být několika způsoby. Souvislé lesní plochy s rozlohou přesahující 50 hektarů zůstávaly ve vlastnictví státu, pouze v případě, že je nebylo možno připojit k rozsáhlejšímu souboru státní lesní půdy a zároveň že jejich rozloha nepřesáhla 100 hektarů, byly předávány jednotlivým národním výborům, které je mohly dále převést na obce či lesní družstva. U zemědělských závodů, budov a zařízení spjatých se zemědělským a lesním hospodářstvím, sadů, jakož i kulturních památek a dalších staveb s jiným než hospodářským účelem bylo také preferováno veřejné vlastnictví, mohly však být přiděleny i družstvům, jež

⁴⁰ A to na základě ustanovení § 1 odst. 1 písm. b) ve spojení s § 3 odst. 1 písm. b), respektive § 1 odst. 1 písm. c). Zůstává nicméně otázkou, zda se množiny „akciové a jiné společnosti a korporace“ a „právníké osoby“ zcela překrývaly. Například v případě spolků bylo zdůrazněno v dekretu prezidenta republiky č. 81/1945 Sb., o některých opatřeních v oboru spolkovém, že se na ně, vyjma těch zřízených na základě císařského patentu č. 253/1852 ř. z., vztahují předpisy o zajištění a konfiskaci nepřátelského majetku, což poukazuje na možnou nejednotnost ve výkladu uvedených pojmů.

⁴¹ Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. 6. 1947, sp. zn. Rv II 70/47, Vážný 262/47.

⁴² Dekret stanovil příslušnost správních orgánů pouze při rozhodování o tom, zda je daná osoba považována za zrádce, o čemž na základě návrhu okresního národního výboru rozhodoval zemský národní výbor, v pochybnostech potom ministerstvo zemědělství v dohodě s ministerstvem vnitra. Okresní národní výbory si však v označování možných zrádců zřejmě počínaly liknavě, neboť ministerstvo zemědělství považovalo za nutné zřídit na počátku roku 1946 zvláštní mobilní komise, které na úrovni jednotlivých okresů tyto osoby identifikovaly a iniciovaly u okresních národních výborů další postup. Viz KUKLÍK a kol., *Vývoj československého práva*, s. 152.

⁴³ Viz náleze Nejvyššího správního soudu ze dne 31. 12. 1946, č. 337/45-6, Boh. A 1512/46.

⁴⁴ Podrobnější úpravu organizace a činnosti potom zajistil statut Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství, jež byl vydán vládním nařízením č. 70/1945 Sb.

vytvořili zájemci o příděl půdy, a ojediněle i jednotlivému zájemci. Družstevní idea však byla zjevně preferována, v dekretech věnovaných konfiskaci a rozdělení zemědělské půdy se na ní kladený důraz ostatně projevil nejvýrazněji.

Konfiskovaná zemědělská půda byla určena pro samotné provedení pozemkové reformy, tedy byla odevzdávána jednotlivým zájemcům. Jejich okruh byl dekretem omezen, o konfiskovanou půdu mohli žádat námezdní pracovníci v zemědělství, dekret konkrétně hovořil o deputátnících a zemědělských dělnících, kterým mohlo být přiděleno maximálně 8 hektarů orné půdy či 12 hektarů zemědělské půdy, přičemž velikost přídělu se měla odvíjet od kvality a úrodnosti půdy. Dále mohli žádat i v dané lokalitě již hospodařící drobní zemědělci, rozloha jimi již dříve vlastněné půdy a přidělené půdy v souhrnu opět nesměla přesáhnout 8 hektarů, respektive 12 hektarů s ohledem na úrodnost. Shodný režim se vztahoval i na zemědělské rodiny s více členy, v jejich případě mohla výsledná celková výměra půdy dosáhnout 10 až 13 hektarů. Mimo osoby činné v zemědělství mohl získat půdu o velikosti až 0,5 hektaru určenou pro stavbu domu či jako zahradu i poměrně široký okruh žadatelů z nižší a střední třídy. Dekret opětovně umožňoval, aby se oprávnění zájemci spojovali při žádosti o příděl půdy v družstva, velikost přídělu v tomto případě nebyla omezena. Stejně tak nebyla omezena ani u přídělů obcím a okresům, jim přidělená půda však musela být využita pro veřejné účely. Přednostně měla být půda přidělována uchazečům, kteří se aktivně účastnili boje za osvobození Československa, případně jejich rodinným příslušníkům a dědicům předpokládaným zákonnou dědickou posloupností. Upřednostnění měli rovněž být zemědělci, jejichž hospodářství bylo za války poničeno.

Přídělci byli povinni zaplatit Národnímu pozemkovému fondu za přidělenou půdu náhradu. Její výše se pohybovala v rozmezí jedné až dvou ročních úrod na přidělované půdě, u budov jednoho až tří ročních nájemných. Úhradu bylo možné provést v penězích či naturáliích buď jednorázově ve lhůtě jednoho roku od převzetí půdy, nebo ve splátkách, kdy postačilo při převzetí uhradit pouhých 10 % celkové sumy, přičemž splatnost i tohoto minima mohla být odložena až o tři roky, a zbylých 90 % ve lhůtě patnácti let od převzetí. Takto nízko stanovená náhrada, již bylo nadto možno rozložit do splátek, umožňovala ucházet se o příděl půdy prakticky všem potencionálním zájemcům. Vláda si nicméně byla vědoma, že přidělování půdy a budov za minimální náhradu s sebou nese riziko spekulací, proto byla dispozice s přiděleným majetkem značně omezena, zcizit, zatížit či pronajmout ho bylo možné jen se souhlasem Národního pozemkového fondu.

Zásadní úlohu při organizaci a určování, kterému zájemci bude přidělena která část konfiskované půdy, sehrávaly místní rolnické komise. Ty byly zřizovány při místních národních výborech, jejich obsazení určovali volbou sami uchazeči o půdu. Úkolem komise bylo pro území obce vypracovat přídělový plán včetně výše náhrad. Na základě těchto přídělových plánů byl následně okresní rolnickou komisí vyhotoven přídělový plán pro celý okres, který byl prostřednictvím zemského národního výboru předložen ministerstvu zemědělství pro konečné schválení.

Pro oblasti většinově osídlené německým obyvatelstvem, kde nebyl dostatek místních zájemců o půdu, byly podmínky přídělu upraveny dekretem prezidenta republiky č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci. V samotné legislativní úpravě žádné zásadní rozdíly neshledáme, praxe Národního pozemkového fondu však byla taková, že

v těchto oblastech nejprve jmenoval jednotlivé zájemce národními správci konfiskovaných zemědělských usedlostí a až po jejich osvědčení jim byly následně přidělovány do vlastnictví. Například na Karlovarsku se neosvědčila při správě usedlostí asi pětina zájemců, kteří se tak jejich vlastníky nestali a byli nahrazeni.⁴⁵

3. Konfiskace zemědělského majetku na Slovensku

Jak již bylo uvedeno výše, na území Slovenska se konfiskace zemědělské půdy řídila odlišnými právními předpisy. Již 27. 2. 1945 přijalo předsednictvo Slovenské národní rady nařízení č. 4/1945 Sb. n. SNR, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel slovenského národa, účinnosti nabylo 1. března téhož roku. Nařízení ve své většině odpovídá úpravě obsažené v dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., mezi oběma předpisy však jsou některé významné rozdíly. Nařízení Slovenské národní rady především rozlišovalo mezi osobami německé a maďarské národnosti.⁴⁶ Zemědělský majetek se bez výjimky konfiskoval u osob německé národnosti, v případě osob maďarské národnosti jen pokud neměly před 1. 11. 1938 československé občanství. Osobám maďarské národnosti, které byly před rozhodným datem československými občany, se konfiskoval zemědělský majetek pouze ve výměře nad 50 hektarů. Na právnické osoby se konfiskace vůbec nevztahovala. Přídělcům byla dále stanovena povinnost na nabyté půdě řádně hospodařit, pokud by tak nečinili, mohla jim být Slovenským pozemkovým fondem ve lhůtě deseti let od nabytí držby odebrána. Posledním zásadním rozdílem bylo vyloučení odvolání proti rozhodnutí o konfiskaci, jakož i stížnosti k Nejvyššímu správnímu soudu.

Ve snaze rozšířit konfiskaci i na další osoby bylo nařízení č. 4/1945 Sb. n. SNR nahrazeno dne 23. 8. 1945 nařízením č. 104/1945 Sb. n. SNR. Vztah obou předpisů byl ze strany Slovenské národní rady řešen poměrně neobvykle, neboť nařízení č. 4/1945 Sb. n. SNR bylo výslovně derogováno, účinnost nového řízení pak byla retroaktivně stanovena k 1. 3. 1945, oba předpisy navíc mají shodný název.⁴⁷ Přijetím nařízení č. 104/1945 Sb. n. SNR se konfiskace vztáhla i na zemědělský majetek ve vlastnictví právnických osob.⁴⁸ Nově také byla zavedena možnost manžela či manželky nebo dětí osoby německé nebo maďarské národnosti, pokud tito byli slovanské národnosti a československými občany, žádat o vynětí z konfiskace stran půdy ve výměře 50 hektarů, jež měla být konfiskována jejich příbuznému.

Nařízení č. 104/1945 Sb. n. SNR bylo do roku 1948 ještě několikrát novelizováno, přičemž nejvýznamnější změna byla provedena nařízením č. 64/1946 Sb. n. SNR a č. 89/1947 Sb. n. SNR. V důsledku těchto novelizací byla konfiskace zejména rozšířena na zemědělský majetek všech osob maďarské národnosti bez ohledu na to, zda měli před 1. 11. 1938 československé občanství, a dále se nově konfiskoval i majetek, který sice ke dni

⁴⁵ PRŮCHA a kol., *op. cit.*, s. 82–83.

⁴⁶ Rozhodující pro určení národnosti byl jazyk používaný v rodinném styku.

⁴⁷ Ve své podstatě se jedná o novelizaci původního nařízení, neboť většina textu nařízení zůstala shodná, Slovenská národní rada se nicméně rozhodla pro uvedenou právní konstrukci se zpětnou účinností.

⁴⁸ Slovenská úprava jako kritérium pro zahrnutí do konfiskace zohledňovala, na rozdíl od české, i kapitálovou a majetkovou účast v právnických osobách, nejen to, zda jejich správa sloužila německému či maďarskému vedení války.

účinnosti nařízení nebyl ve vlastnictví osoby podléhající konfiskaci, ale byl v období po 29. 9. 1938 takovouto osobou zcizen, a to s výjimkou případů, kdy by konfiskace tohoto majetku byla v rozporu se zásadami slušnosti.

4. Rozsah konfiskací zemědělského majetku

Konfiskace zemědělského majetku představovala značný zásah do soukromého vlastnictví, jen v zemi České a zemi Moravskoslezské bylo do roku 1947 konfiskováno přibližně 1.300.000 hektarů zemědělské a 1.000.000 hektarů lesní půdy.⁴⁹ Na Slovensku bylo do poloviny roku 1946 zkonfiskováno zhruba 150.000 hektarů půdy, z čehož asi 80.000 hektarů činila půda orná.⁵⁰ Na jaře roku 1949, kdy již lze zřejmě uvažovat o tom, že proces konfiskace zemědělského majetku byl dokončen, dosáhla výměra zkonfiskované půdy v rámci celého území Československa takřka 3.000.000 hektarů, z toho takřka 2.500.000 hektarů v českých zemích. Třetinu celkové výměry zkonfiskované půdy představovaly lesy. Mezi více jak 300.000 přídělců byla rozdělena zemědělská půda o výměře skoro 1.250.000 hektarů, zbytek připadl do vlastnictví státu, obcí nebo družstev.⁵¹

Za povšimnutí stojí, že na území Slovenska byla celková výměra zkonfiskované půdy výrazně menší než ve zbytku Československa. Bylo to dáno nejen menší rozlohou Slovenska, nýbrž i odlišným přístupem k maďarské menšině. Zatímco u německé menšiny byl realizován hromadný odsun z území Československa a její zemědělský majetek plošně zkonfiskován, když výjimku představoval pouze majetek osob, které se aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky, pozice maďarské menšiny byla příznivější. Zapříčiněno to bylo zejména tím, že plán na hromadný odsun maďarské menšiny byl odmítnut ze strany vítězných mocností 2. světové války, což přimělo československou politickou reprezentaci k hledání odlišných řešení. Jedním z nich byla mezinárodní dohoda o výměně obyvatelstva uzavřená dne 27. 2. 1946 mezi Československem a Maďarskem a vyhlášená pod č. 145/1946 Sb. Pro účely této kapitoly je rozhodující její článek VII., který stanovil, že nemovitý majetek osob přesídlených na základě této dohody přechází do vlastnictví státu, kde dosud měly bydliště, přičemž za pozemkový majetek do výměry 50 hektarů byl nabývací stát povinen poskytnout náhradu. Takovýto přechod pozemkového majetku na československý stát nelze označit za konfiskaci. Rozsah konfiskací na Slovensku byl dále zřejmě ovlivněn procesem takzvané reslovakizace, který probíhal od června roku 1946 a spočíval v tom, že příslušníci maďarské menšiny byli vyzýváni ze strany slovenských orgánů veřejné správy k tomu, aby se prohlásili za Slováky, což ve snaze vyhnout se protimaďarským opatřením učinilo více jak 400.000 osob.⁵² Jelikož samotné provádění konfiskací nebylo v polovině roku 1946 dokončeno, je pravděpodobné, že části maďarské menšiny se v důsledku reslovakizace podařilo konfiskaci jejich majetku vyhnout.

⁴⁹ KUKLÍK a kol., *Vývoj československého práva*, s. 154.

⁵⁰ Tato čísla alespoň uvedl jako oficiální při svém vystoupení na schůzi pléna Slovenské národní rady poslanec Arnošt Pšenička. Viz stenoprotokol z 18. schůze pléna Slovenské národní rady konané dne 14. 5. 1946 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna [online]. [cit. 2025-03-04]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/018schuz/s018001.htm>.

⁵¹ Statistiky k jaru roku 1949 dle PRŮCHA a kol., *op. cit.*, zejména tab. 1.1, s. 81.

⁵² KUKLÍK a kol., *Vývoj československého práva*, s. 102–103.

5. Konfiskace jiného majetku než zemědělského

Konfiskaci omezenou pouze na zemědělský majetek československá vláda nepovažovala za dostačující. Již v červnu roku 1945 probíhalo připomínkové řízení k návrhu obecného dekretu o zajištění a konfiskaci nepřátelského majetku.⁵³ Ten byl koncipován jako rámcový předpis, jímž by byla prohlášena konfiskace nepřátelského majetku, jednotlivá ministerstva pak měla ve své působnosti připravit návrhy vlastních podrobnějších konfiskačních dekretů, jak plyne z vyjádření ministra vnitra Václava Noska na jednání vlády.⁵⁴ Vláda se na znění dekretu usnesla na konci července.⁵⁵ Jednalo se o poměrně stručný právní předpis o pouhých šesti paragrafech. Dekret toliko prohlásil konfiskaci majetku, vymezil okruh osob, jejichž majetek konfiskaci podléhal, nařídil zajištění tohoto majetku a jeho převedení do státní správy. Dekret v tomto znění dne 14. 8. podepsal i prezident republiky, k jeho publikování však nakonec nedošlo, neboť ministr průmysl Bohumil Laušman požádal o pozdržení jeho publikace. Důvodem bylo rozdílné vymezení osob, jejichž majetek měl podléhat konfiskaci dle předmětného dekretu, a osob, jimž neměla náležet náhrada za znárodnění průmyslového majetku dle na ministerstvu průmyslu chystaného dekretu o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. Prezident s tímto postupem vyslovil souhlas a vláda se dne 24. 8. usnesla na posečkání s publikací dekretu.⁵⁶ Dne 5. 10. potom své usnesení, jímž dekret v původním znění schválila, revokovala.⁵⁷ Ve dnech 5. 10. a 6. 10. se vláda usnesla na nové a značně rozsáhlejší osnově dekretu, která mimo samotnou konfiskaci zahrnovala i zřízení Fondů národní obnovy a úpravu přidělového řízení pro konfiskáty. Tato osnova dekretu byla předložena prezidentu republiky, který ji dne 25. 10. podepsal, předpis byl následně vyhlášen jako dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

Dekret o konfiskaci nepřátelského majetku vymezil osoby, na jejichž majetek se konfiskace vztahovala, oproti dekretu o konfiskaci zemědělského majetku značně širěji. Vedle fyzických osob německé a maďarské národnosti, vyjímajíc ty, které mohly prokázat, že se nikterak neprovinily proti Československé republice, a které se vedle toho i aktivně zúčastnily boje za jeho osvobození či byly za války perzekuovány, se konfiskace dále vztahovala na všechny fyzické a právnické osoby, které se provinily proti republice, podpořovaly okupanty nebo napomáhaly germanizaci a maďarizaci, přičemž postačovalo, když se závadného jednání nedopustil samotný vlastník, ale pouze osoba, jež jeho majetek se souhlasem spravovala. Zcela nově se pak konfiskace vztahovala na majetek Německé říše a Království maďarského jakožto státních entit a právnických osob zřízených na základě německého a maďarského právního řádu.

Za rozhodné datum, ke kterému se dle dekretu posuzovalo, zda majetek podléhá konfiskaci, byl určen den faktického skončení okupace, ten byl samozřejmě jiný na východním Slovensku a jiný v Praze. Konfiskaci podléhal, nebylo-li to v rozporu s dobrými mravy, i majetek, který byl v období po 29. 9. 1938 ve vlastnictví německého či maďarského státu, právnických osob zřízených na základě jejich právních řádů či fyzických osob německé

⁵³ HLUŠIČKOVÁ, R. *Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945–1948*. Praha: Práce, 1983, s. 114.

⁵⁴ Zápis z 51. schůze vlády konané dne 7. 9. 1945. JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 37.6, s. 865 an.

⁵⁵ Zápis ze 41. schůze vlády konané dne 27. 7. 1945. JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 37.3, s. 861.

⁵⁶ Zápis ze 49. schůze vlády konané dne 24. 8. 1945. JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 37.5, s. 864.

⁵⁷ Zápis z 68. schůze vlády konané dne 5. 10. 1945. JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 37.9, s. 871 an.

a maďarské národnosti, byť ho ke dni účinnosti dekretu již vlastnila osoba, které by jinak konfiskován nebyl.

Konfiskace se vztahovala na všechn majetek uvedených osob,⁵⁸ výjimku představoval pouze movitý majetek určený k uspokojení základních životních potřeb či nutný pro osobní výkon povolání. Konfiskace se rovněž nevztáhla na majetek pozbytý po 29. 9. 1938 v důsledku okupace či persekuce, u něhož se předpokládala restituce jeho původním vlastníkům. Vláda si rovněž ponechala právo vyčlenit majetek některých skupin osob z konfiskace. Toto ustanovení bylo do textu dekretu začleněno především s ohledem na nejasnou situaci ohledně odsunu Maďarů ze Slovenska.⁵⁹ Vláda se skutečně bezprostředně po podpisu dekretu prezidentem republiky usnesla na odložení provedení konfiskace u osob maďarské národnosti.⁶⁰ Maďarská menšina byla ve výsledném stavu konfiskacemi postižena výrazně méně, a to z důvodů popsaných v předchozí kapitole. Pro úplnost lze jen doplnit, že zmíněná mezinárodní dohoda o výměně obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem upravovala v článku VI. i režim movitého majetku přesídlených osob, kdy přesídlenci si při přesunu s sebou mohli vzít veškerý movitý majetek.

Vlastnické právo ke konfiskovanému majetku přešlo na stát ex lege ke dni vyhlášení dekretu.⁶¹ Náhrada za konfiskovaný majetek se neposkytovala. Výjimku představovaly případy, kdy osoba, jejíž majetek by dle dekretu konfiskaci nepodléhal, měla kapitálovou účast v právnické osobě, které majetek konfiskován byl, a dále menšinová spoluvlastníci ve stejném postavení.⁶²

K řízení o určení, zda jsou splněny podmínky pro konfiskaci, byly příslušné okresní národní výbory. Dekret stanovil, že rozhodnutí o konfiskaci postačí doručit veřejnou vyhláškou. Okresní národní výbory tak mohly učinit i v případech, kdy nebyly naplněny předpoklady pro tento způsob doručení, jak je stanovilo vládní nařízení č. 8/1928 Sb., o správním řízení. Až směrnice ministra vnitra ze dne 7. 2. 1946, č. 401/1946 Ú. I. I, stanovila, že osobám, které nejsou německé nebo maďarské národnosti a jejichž bydliště je okresnímu národnímu výboru známo, je třeba rozhodnutí o splnění podmínek konfiskace doručit způsobem předpokládaným vládním nařízením č. 8/1928 Sb., tedy nejčastěji poštou.⁶³ Proti rozhodnutí o konfiskaci bylo možné odvolat se k zemskému národnímu výboru, poté se případně i obrátit se stížností na Nejvyšší správní soud.⁶⁴

Správou konfiskovaného majetku byly pověřeny při osidlovacích úřadech zřízené Fondu národní obnovy.⁶⁵ Jednalo se o samostatné právnické osoby, v jejichž čele stál předseda

⁵⁸ V textu dekretu je zdůrazněno, že konfiskace se vztahuje nejen na movitý a nemovitý majetek, ale i na majetková práva. Judikaturou bylo dále dovozeno, že konfiskace se vztahuje například na dědické právo, kdy stát byl následně oprávněn podat prostřednictvím Fondu národní obnovy dědickou přihlášku. Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 13. 12. 1946, sp. zn. R II 36/46, *Vážný* 153/46.

⁵⁹ Zápis z 68. schůze vlády konané dne 5. 10. 1945. JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 37.9, s. 871 an.

⁶⁰ Zápis z 95. schůze vlády konané dne 25. 10. 1945. JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 37.12, s. 880.

⁶¹ Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. 6. 1946, sp. zn. R II 61/46, *Vážný* 102/46.

⁶² Dle dekretu ke konfiskaci celku postačovalo většinové vlastnictví, bylo tedy třeba upravit odškodnění minoritních spoluvlastníků, na jejichž majetek by se konfiskace jinak nevztáhla.

⁶³ Tato směrnice stanovila podrobnější procesní pravidla konfiskačního řízení, například ohledně místní příslušnosti nebo povinnosti okresních národních výborů rozhodnout o všech osobách, které jim byly místními národními výbory ohlášeny.

⁶⁴ Na Slovensku se jednalo o podstatnou změnu, předchozí nařízení Slovenské národní rady o konfiskaci zemědělského majetku podání stížností k Nejvyššímu správnímu soudu vylučovala.

⁶⁵ Jejich statut a jednací řád byl vydán vládním nařízením č. 45/1946 Sb.

jmenovaný vládou na návrh ministra vnitra. Jejich úkolem bylo především ve spolupráci s okresními národními výbory určit a zajistit veškerý konfiskovaný majetek. Správa konfiskovaného majetku byla pouze zatímní, neboť tento měl být následně přidělen za úhradu žadatelům.

Přídělové řízení bylo dekretem rovněž upraveno. Nejprve osidlovací úřady vyhotovily rámcové plány, v nichž rozdělily zkonfiskované majetkové podstaty do třech kategorií – malé, střední a velké, s nimiž byl spojen průmyslový majetek, a určily, který majetek bude určen pro přiděl žadatelům. Přídělové komise zřízené při národních výborech poté na jejich základě vypracovaly přídělové a úhradové plány,⁶⁶ z nichž národní výbory vycházely při vydávání jednotlivých rozhodnutí o přidělu jakožto individuálních správních aktů. Majetkové podstaty mohly být přiděleny osobám soukromého i veřejného práva. Úhrady za přiděly byly primárně určeny na vypořádání závazků vážnoucích na zkonfiskovaném majetku, přebytky pak byly odváděny Fondy národní obnovy do státního rozpočtu.

Zajímavým se jeví ustanovení dekretu, kterým byly ze správy Fondů národní obnovy i přídělového řízení vyjmuty zdravotní a ošetrovací ústavy a lázeňský majetek, jež se tak dostaly do zvláštního režimu, který spíše připomíná původně zamýšlenou konstrukci dekretu jako rámcového předpisu, na jehož základě pak podmínky pro konfiskaci a další nakládání s konfiskovaným majetkem měla ve svých resortech blíže upravit jednotlivá ministerstva.⁶⁷

Za pozornost stojí i vzájemný poměr mezi dekretem č. 12/1945 Sb., jímž byla provedena konfiskace zemědělského majetku, a dekretem č. 108/1945 Sb. jakožto obecným konfiskačním předpisem. Samotný dekret č. 108/1945 Sb. v § 17 stanovil, že na jeho základě nelze konfiskovat zemědělský majetek, pokud je tento konfiskován podle dekretu č. 12/1945 Sb. nebo příslušných nařízení Slovenské národní rady. Z dikce tohoto ustanovení plyne, že i zemědělský majetek mohl být konfiskován na základě dekretu č. 108/1945 Sb., a to v těch případech, kdy nepodléhal konfiskaci podle předpisů o konfiskaci zemědělského majetku, jež byly jako *leges speciales* aplikovány přednostně.⁶⁸

6. Zaknihování konfiskací

Rozsáhlé změny ve vlastnické struktuře nemovitého majetku v důsledku konfiskace bylo také třeba promítnout do veřejných knih. Dekret č. 12/1945 Sb. pouze stanovil, že při přidělu zemědělského majetku obstará zápis do pozemkových knih Národní pozemkový fond, zápis tak nebyl předpokládán u konfiskovaného majetku, který zůstal ve vlastnictví státu, a rovněž u majetku, který byl odevzdán státu zemědělci na základě dekretu č. 28/1945 Sb. Na území Slovenska mělo dle nařízení Slovenské národní rady o konfiskaci zemědělského majetku zajistit při přidělu konfiskované půdy příslušnou změnu v pozemkových knihách Pověfenectvo Slovenské národní rady pro zemědělství a pozemkovou reformu.

⁶⁶ Pro malé majetkové podstaty místní přídělové komise, pro střední majetkové podstaty komise okresní, pro velké majetkové podstaty a průmyslový majetek komise zemské, plán vždy musel být schválen nadřízeným orgánem.

⁶⁷ Toto ustanovení si na vládě vymínil ministr zdravotnictví Adolf Procházka, který měl k textu dekretu výhrady, jak vyplývá ze zápisu z 68. schůze vlády konané dne 5. 10. 1945. JECH – KAPLAN (eds.), *op. cit.*, dok. č. 37.9, s. 871 an.

⁶⁸ To mělo svůj význam především pro přídělové řízení, které bylo upraveno odlišně.

Dekret č. 108/1945 Sb. obsahoval ustanovení, jež uložilo knihovním soudům na návrh Fondu národní obnovy či v případě výše popsaného zvláštního režimu majetku na návrh ministerstva zdravotnictví zapsat u konfiskovaného majetku vlastnictví Československé republiky. Fondy národní obnovy dále také mohly žádat knihovní soudy i o zápis poznámky konfiskace do příslušné veřejné knihy. Nejednotná úprava zápisu změny vlastnického práva do pozemkových knih byla nakonec sjednocena až zákonem č. 90/1947 Sb., o provedení knihovního pořádku stran konfiskovaného nepřátelského majetku a o úpravě některých právních poměrů vztahujících se na přidělený majetek, který se vztahoval na veškerý konfiskovaný pozemkový majetek bez ohledu na právní předpis, na jehož základě konfiskace proběhla.

Závěr

Konfiskace nepřátelského majetku v Československu po 2. světové válce představovaly velmi podstatný zásah a co do jejich rozsahu v historické komparaci takřka bezprecedentní zásah do vlastnického práva. Je nutné uvědomit si, že na rozdíl od předchozích obdobných zásahů ze strany státu do vlastnického práva, jako byly například pobělohorské konfiskace nebo prvorepubliková pozemková reforma,⁶⁹ byli konfiskacemi postiženi nejenom vlastníci rozsáhlého pozemkového majetku, nýbrž celé skupiny obyvatel bez ohledu na jejich společenskou třídu a majetnost. Zároveň i zásah do majetkové sféry každé osoby postižené konfiskací byl enormní, neboť nedotčeno zůstalo jen jejich vlastnické právo k movitému majetku určenému k uspokojení základních životních potřeb či potřebnému pro osobní výkon povolání.

Motivace pro provedení poválečných konfiskací lze identifikovat ve dvou hlavních liniích. První z nich je bezprostřední reakce na události 2. světové války, okupaci Československa a zločiny, kterých se dopustila nacistická správa. Konfiskace mají v této souvislosti zjevně trestní charakter vůči skupinám obyvatel, které okupaci Československa napomáhaly v čele s německou menšinou. Nelze však odhlédnout od toho, že se zároveň jednalo o vyvrcholení dlouhodobějšího procesu definovaného spory mezi českým a německým elementem zejména v oblasti Čech, které již v době Rakouska-Uherska byly jedním z nejpalčivějších vnitřních problémů podunajské monarchie.⁷⁰ Události přelomu let 1918 a 1919 následující po rozpadu Rakouska-Uherska a ustanovení samostatného československého státu, kdy protesty německého obyvatelstva v Sudetech proti připojení k Československu musela potlačit armáda, jakož i hospodářská krize počátku 30. let česko-německé spory dále prohloubily, přičemž byla zhcena nadějně se jevící snaha z druhé poloviny 20. let konstruktivně zapojit německé strany do politického života v Československu vyvrcholivší sestavením třetí Švehlovy vlády za účasti německých ministrů. Masivní podpora Sudetoněmecké strany v druhé polovině 30. let, její gradující pronacistická politika a nadšené reakce německého obyvatelstva na připojení území Sudet k Hitlerovskému Německu po

⁶⁹ Prvorepubliková pozemková reforma stricto sensu konfiskací nebyla, neboť za státem převzatý majetek měla být původním vlastníkům poskytnuta náhrada. S ohledem na výši náhrad, způsob jejich poskytování i zvýšené daňové zatížení velkostatku se však ve svém výsledku konfiskací blížila. Viz zejména PEKAŘ, *op. cit.*, s. 34–37.

⁷⁰ K tomu, jak spory mezi Čechy a Němci o státoprávní uspořádání Českého království neblaze ovlivňovaly celou předlitavskou politiku, viz zejména BOYER, J. W. *Austria 1867–1955*. Oxford: Oxford University Press, 2022, kapitola 4. *Two Decades of Constitutional Upheaval, 1895–1914*.

uzavření Mnichovské dohody pak přinesly definitivní rozkol mezi majoritní společností a německou menšinou. Poválečné plošné konfiskace německého majetku představovaly v první řadě reakci na období nacistické okupace, zároveň však řešily i dlouhodobě problematickou otázku česko-německého soužití pro budoucí období, neboť německá menšina zbavená takřka veškerého majetku, nadto z velké části odsunutá z území Československa, již nemohla představovat hrozbu pro celistvost Československa. Situace na Slovensku ve vztahu k maďarskému obyvatelstvu byla odlišná, neboť původně plánovaný odsun maďarské menšiny narazil na mezinárodní odpor a ta na území Slovenska existuje dodnes.

Druhou ideovou linií, která vedla k poválečným konfiskacím, je snaha o provedení nové pozemkové reformy. Zatímco výše popsaná první linie měla charakter v zásadě nacionální, když primárně směřovala proti německému obyvatelstvu, tato druhá linie byla motivována především třídně. Oživení teze o odčinění Bílé hory, která je spojena i s pozemkovou reformou prvorepublikovou, jasně poukazuje na to, že politická reprezentace chápala poválečné konfiskace jako možnost, jak definitivně zbavit šlechtu a další velkostatkáře jejich pozemkového majetku, převést ho do veřejného vlastnictví a část rozdělit mezi drobné české zemědělce nebo združstevnit.⁷¹ Opatření namířená proti šlechtě a velkostatkářům ostatně pokračovaly i po roce 1945. Dne 11. 7. 1947 přijalo Ústavodárné Národní shromáždění zákon č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy. Revizi podléhal zejména pozemkový majetek, který byl vyloučen či propuštěn ze záboru dle zákona č. 215/1919 Sb., o zabrání velkého majetku pozemkového, pozemkový majetek v záboru, u něhož dosud nebylo rozhodnuto o jeho propuštění či provedeno přidělové řízení, a rovněž zbytkové statky, pokud jejich pozemková výměra přesahovala 50 hektarů. Revize měla podstatný dopad na vlastníky, jejichž pozemkový majetek byl ponechán v záboru a nebylo o něm dále rozhodnuto. Tito vlastníci sice byli uvalením záboru výrazně omezeni v dispozici s postiženým majetkem, stále na něm ale hospodařili a užívali ho. V důsledku revize jim bylo povětšinou vlastnické právo k majetku v záboru odňato. Vlastníci velkostatků a zbytkových statků, které zahrnovaly majetek vyloučený či propuštěný ze záboru, byli revizí rovněž postiženi. Revize byla provedena například u velkostatku šlechtického rodu Colloredo-Mansfeld či u velkostatku vlastněného Ladislavem Karlem Feierabendem.⁷² Za převzatý pozemkový majetek měla být poskytnuta náhrada, avšak v mnoha případech se tak nestalo a majetek byl převzat bez náhrady. Již předcházejícího dne, tedy 10. 7. 1947, byl Ústavodárným Národním shromážděním schválen zákon č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou. Tímto zákonem byl zveřejněn majetek rodu Schwarzenbergů, který přes veškerou snahu veřejnoprávních orgánů nebylo možno zkonfiskovat na základě prezidentských dekretů. Přejedem majetku na zemi Českou nevznikl vlastníkům nárok na náhradu, pouze jim měl být poskytnut zaopatřovací důchod ve výši určené vládou. K zahájení výplaty důchodu však nikdy nedošlo, i v tomto případě se tedy fakticky jednalo o konfiskaci. Parlamentní rozprava o návrhu

⁷¹ V této souvislosti lze poukázat například na z právního hlediska problematickou konfiskaci majetku rodu Lichtenštejnů. Viz HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním: příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*. Praha: Libri, 2010, zejména s. 138–148.

⁷² KUKLÍK a kol., *Vývoj československého práva*, s. 275.

zákona představuje s ohledem na působení knížete Adolfa ze Schwarzenbergu,⁷³ který se ostře vymezoval vůči nacismu a podporoval československou vládu, i jeho předků jedno z neslavných míst naší historie a jen dokládá, že nenávist k šlechtě byla u levicových politických stran hluboce zakořeněna. V poválečných konfiskacích našla jen jedno ze svých vyjádření.

Poslední bodem, na nějž považuji za nutné poukázat, je problematika legitimacy právních předpisů, kterými byly poválečné konfiskace provedeny. Nelze odhlédnout od toho, že nikdy nedošlo k jejich meritornímu projednání na parlamentní půdě. Dekrety prezidenta republiky byly ratihabovány en bloc ústavním zákonem č. 57/1946 Sb., kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety prezidenta republiky. Stalo se tak ještě v době, kdy zasedalo Prozatímní Národní shromáždění obsazené principem delegace, nikoliv na základě demokratických voleb. Byl-li dle ústavy z roku 1920 lid jediným zdrojem veškeré státní moci,⁷⁴ lze namítnout, že právní předpis, jehož původcem jsou toliko vláda a prezident, který tuto vládu jmenoval a který nadto roku 1938 ze své funkce abdikoval, ať už z vlastní vůle, nebo donucením, ratihabovaný parlamentem, jehož poslanci nebyli zvoleni ve všeobecných volbách, vykazuje jistou míru demokratického deficitu. Je jistě pochopitelné, že v době dramatických událostí a změn, jakými osvobození Československa a skončení nacistické okupace bezpochyby bylo, nelze při přijímání právních předpisů kruciólních pro zajištění činnosti orgánů veřejné správy nebo udržení chodu hospodářství vyčkat toho, až proběhnou všeobecné parlamentní volby. Nelze však pominout, že v Československu proběhly první poválečné parlamentní volby v květnu roku 1946, tedy až rok po jeho osvobození. Volby zřejmě bylo možné z technického hlediska uspořádat i v dřívějším termínu, sousední Maďarsko ostatně volilo svůj parlament již v listopadu roku 1945, a přenechat tak při nejmenším rozhodnutí o ratihabaci dekretů prezidenta republiky parlamentu zvolenému ve všeobecných volbách.

Stranou ponechávám otázku, která přesahuje historickoprávní rámec tohoto příspěvku, a to, zda rozsah poválečných konfiskací, které drasticky zasáhly do života milionů lidí, z nichž se řada provinila jen konformitou k nacistickému režimu, lze považovat za ospravedlnitelný z morálního hlediska. Je na každém z čtenářů, aby si učinil vlastní závěr.

⁷³ Pro parlamentní rozpravu viz stenoprotokol z 65. schůze Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé konané dne 10. 7. 1947 [online]. [cit.2025-03-05]. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/065schuz/s065001.htm>.

⁷⁴ § 1 odst. 1 Ústavní listiny Československé republiky, uvozené zákonem č. 121/1920 Sb.